

De dood van Mwami Mutara Rudahigwa III van Ruanda

Uittreksel uit de Nieuwsbrief nr 33 pagina 4 en volg. Dit is een getuigenis van de eerste hand door een persoon die d beschreven evenementen persoonlijk heeft beleefd.

In 1958 begon het gevaarlijk spel !

Louis Jaspers

Nog maar weinigen onder ons hebben dat gebeuren meegemaakt en zo intens beleefd.

Wat we toen nog niet beseften was dat de interne strijd tussen Hutu en Tutsi een onverwachte versnelling zou kennen die in enkele maanden tot de revolte van de massa tegen de heersende Tutsi-klasse zou leiden. Dat werd « *La Toussaint Ruandaise* » genoemd want in het gewest Gitarama, en vooral de provincie Ndiza gebeurden de eerste strubbelingen op 1 november 1959 met daarop, vanaf 3 november, de eerste doden in de gewapende strijd tussen de Hutu-massa en de onderdrukking ervan met weerwraak van de Tutsi-milities. Daar wil ik elders en later verder op ingaan.

Enkel Mwami Mutara had de bestaande spanningen en de tweestrijd tussen de opkomende Hutu en de Tutsi-elite, die niets van haar prerogatieven wilde lossen, kunnen indijken en de extremisten van de UNAR-partij in toom houden.

Door zijn verdwijnen werden de dijken, die wij met zorg hadden gebouwd, overspoeld.

Zijn dood bracht mee dat enerzijds de UNAR-leiders de overtuiging kregen dat het ogenblik aangebroken was om het ontluikende Hutu-bewustzijn in de kiem te smoren. Terwijl de enkele Hutu-leiders daardoor aangezet werden om hun verdediging – het ging om hun leven – te organiseren en te vechten voor een democratisch bestel, dat ze in 1958 in het « Manifeste des Bahutu » geopenbaard hadden – ik moet zeggen, met begrip en sympathie van ons, Voogdij-ambtenaren.

Op zaterdag 25 juli 1959 overleed plots, na een medische behandeling, in Usumbura, Rudahigwa Mwami Mutara III, in de leeftijd van 49 jaar.

Ik was toen nummer drie op de residentie in Kigali, de administratieve hoofdstad van ons voogdijgebied Ruanda. In die hoedanigheid en als vertegenwoordiger van de Resident, was ik tevens rechter-voorzitter van het *Tribunal du Mwami*, het opperste gerechtshof van de inlandse justitie.

Die zaterdagnamiddag kwam ik terug van een dienstreis naar het gewest Biumba waar ik een grondenkwestie had moeten beslechten waarbij chef Rwigemera, broer van de Mwami, betrokken was. Bij mijn thuiskomst zei mijn echtgenote dat ik dadelijk naar de resident moest gaan.

Resident Preud'homme ontving me in zijn bureau en zeer aangedaan zei hij : "*J'ai une mauvaise nouvelle. Asseyez-vous*", waarbij ik dacht dat hij tragisch nieuws had, misschien wel over mijn ouders in België. Maar nee : "*Le Mwami est décédé ce matin à Usumbura. Je me rends immédiatement à Nyanza, sa capitale, pour informer la Mwamikazi (reine) et la Reine-Mère. Et ensuite prendre en mains la situation, qui peut devenir dramatique. Vous, qui étiez administrateur de Nyanza il y a quelques mois encore et connaissez très bien la Mwamikazi et surtout l'Umugabekazi (reine-mère), me rejoindrez sans délai. Vous partirez avec le résident-adjoint Robert Regnier. Nous partons dans une heure et ce pour plusieurs jours car n'importe quoi peut arriver...*"

Ik wil hier niet uitwijden over de toen heersende gespannen toestand, en de moeilijke relaties tussen de Mwami et de Voogdij-overheden. Die heb ik beschreven in mijn *Mémoires du Ruanda, Tome II*. Net zoals de Resident was ik verbijsterd door die plotse dood want drie dagen voordien had ik hem nog thuis ontvangen, gewoontegetrouw tot laat in de nacht, waarbij hij zijn verbittering uitsprak over zijn moeilijke relatie met de Voogdij. Daarbij had hij gezegd : *“Je vais peut-être mourir. Beaucoup mourront avec moi”*. Ik had daarbij niet stilgestaan maar herinnerde me nu zijn woorden.

In de wagen van Resident-Adjoint Regnier, waarin ook Makuza, eerste Hutu-universitair en lid van de *Conseil Supérieur du Pays*, plaats had genomen, vroegen we ons af wie de Mwami zou opvolgen. Volgens Makuza, sympathisant van de gematigde RADER-partij, waartoe ook bovenvermelde Rwigemera behoorde, kon deze halfbroer van de overledene het wel worden. Maar dat moest volgens Makuza door de *Conseil Supérieur du Pays* worden beslecht. Het zou helemaal anders uitvallen !

Een zware anti-blanke atmosfeer, door UNAR-leiders op touw gezet.

In Nyanza aangekomen, werden we door hulpgewestbeheerder Edmond Kremer ontvangen. (Hij had er in 1957 van mij zijn eerste opleiding gekregen) want mijn opvolger, gewestbeheerder de Jamblinne was nog niet uit de brousse terug. Resident Preud'homme had er zijn eerste discussies over wat er te doen stond met de « Umwiru » abbé, latere monseigneur Kagame, en in de loop van de nacht met de aartsbisschop van Kabgayi, de Zwitser Mgr. André Perraudin.

Het verliep allemaal in een zeer gespannen atmosfeer. Zelf deed ik een ronde in de post, waar ik nog enkele maanden voordien de administrateur was en moest vaststellen dat er een anti-blanke stemming heerste. Enkele mij goed bekende Ruandezen beantwoordden niet eens mijn groet.

De extremisten van de Tutsi-aanhang hadden het gerucht verspreid dat de Belgen de Mwami hadden vermoord. En dat vond inslag bij de goedgegelovige bevolking die de plotse dood als onnatuurlijk beschouwde. Ik ging naar het paleis, waar ik zo dikwijls door de Mwami ontvangen werd. Een groep Batwa, met de reputatie van “*exécuteurs des basses oeuvres*” van de Mwami, zat er te lamenteren en toen ze me zagen riep er een luid: “*Les Blancs ont tué notre Mwami ! Des Blancs doivent mourir !*”

Voorzichtigheidshalve heb ik niet gereageerd en verkoos de aftocht naar de veilige kantoren van het gewest. Wel moet ik zeggen dat een chef en enkele onderchefs, die mij wel bekend waren, bij die bedreiging niet reageerden maar mij de rug toekeerden. Was dat enkel uit vrees voor die onberekenbare Batwa ?

Op zondag 26 juli kwam het stoffelijk overschot uit Usumbura aan en werd het in de hal van het paleis opgebaard. De eerste incidenten vonden dan plaats, waarbij blanke functionarissen bedreigd werden maar gelukkig aan de aanslagen konden ontsnappen. Een agent van Gitarama liep daarbij een machette-wonde op.

Ook mijn echtgenote, die vanuit Kigali mijn parade-uniform moest brengen en die omwille onze goede verstandhouding met de overledene op de lijkdienst aanwezig wilde zijn, ontsnapte nabij Nyanza, ter hoogte van Gatagara, aan een aanslag met wegversperring die door Batwa bemand was. Tot daar over de dramatisch dreigende atmosfeer.

De begrafenisplechtigheid.

Vice-Gouverneur-generaal Fontaine uit Leopoldstad vertegenwoordigde de Gouverneur generaal en ik werd hem bij zijn ontvangst voorgesteld door V.G.G. Harroy.

Van links naar rechts: provinciecommissaris Tordeur, Resident Preud'homme, A.T. Jaspers, V.G.G. Lafontaine en V.G.G. Harroy (kepi met pluim).

Burundi was vertegenwoordigd door Mwami Mwambutsa en de Resident Scheyven. Alle administrateurs van Ruanda en de provinciechefs waren aanwezig. En een grote massa somber zwijgzame Ruandezen waaronder ik verontrust opmerkte dat verscheidene met de traditionele lans gewapend waren. De bevolking hechtte blijkbaar geloof aan de beschuldiging dat de Voogdij de “moord” op hun Mwami georganiseerd had. Toch heb ik er geen enkel ogenblik aan gedacht een wapen te dragen.

Op het paleis, de Ibgami, bij het heffen van de lijkbaar waren de Voogdij-overheden en de hoge genodigden aanwezig maar de Ruandese autoriteiten en de leden van de *Conseil Supérieur du Pays* (C.S.P.) waren er niet want ze waren nog steeds in palaber om te beslissen wie de nieuwe Mwami zou worden.

Na lang ongeduldig wachten – want het was een belediging voor de Belgische overheden – zond Resident Preud'homme me naar de vergadering om te zeggen dat het niet behoorlijk was de Belgische autoriteit zonder meer op de straat te laten wachten. In een ijzige atmosfeer ontvangen, stelde ik vast dat de extremisten klaarblijkelijk het pleit gewonnen hadden en verkregen hadden dat ze van de gelegenheid gebruik zouden maken om de Voogdij voor schut te zetten en de macht in handen te nemen. Ik voldeed aan mijn opdracht en stelde de Resident op de hoogte van mijn vaststelling, waarbij beslist werd nog een kwartier te wachten en dan vertrok de lijkstoet naar de kerk, desnoods zonder die « weerbarstigen ».

Maar ze waren er, geleid door Michel Kayihura, de vice-president van de C.S.P. De lijkdienst zelf, geleid door beide Ruandese bisschoppen, Mgr. Perraudin en Mgr. Bigirumwami, bijgestaan door de twee Burundese bisschoppen Mgr. Grauls en Mgr. Martin, verliep zonder incident.

Uitvaart aan de kerk na de dienst (ik salueer de door chefs gedragen lijkbaar)

Vandaar ging het naar de begraafplaats : de heuvel Mwima, niet ver van de Ibgami, was in feite aangewezen geworden door het advies van de Mwiru abbé Kagame. Resident Preud'homme had hem de avond ervoor zijn mening gezegd dat de overledene zou worden bijgezet op de begraafplaats van Bami in Kigali. Maar dat kon niet volgens Kagame – en hij had het voor het zeggen !

Ongerust en bewust dat van alles en het ergste kon gebeuren bij die begrafenis was ik de dag ervoor ter plekke gaan zien hoe en waar het graf gedolven werd. Gewestagent Bakkers was met die opdracht belast en voerde het werk uit met een aantal gevangenen onder de bescherming van enkele totaal onbetrouwbare Ruandese politieagenten. Ik stelde daarbij vast dat vlak in de buurt een bestaande woning met omheining in geval van nood een verdedigbaar toevluchtoord kon zijn voor de bedreigde overheden. Resident Preud'homme, als steeds optimist, heeft dat voorstel van de hand gewezen. Het is trouwens niet nodig gebleken. Toch bleef ik tijdens de begrafenis toezicht houden en rondwandelen ; ik moest op een bepaald ogenblik aan de karige lijn soldaten van de *Force Publique* vragen enkele te opdringerige Ruandezen buiten de protectiegordel terug te dringen.

Op deze foto ziet men de wereldlijke en kerkelijke overheden en ook Mwami Mwambutsa van Burundi, onbeschermd voor een dichte, bewogen en opdringerige massa.

Er heerste een grote nervositeit want niemand, zeker de Voogdij-overheden niet, wist wat er zou gebeuren. Wel had abbé Kagame aan de Resident gezegd dat het aan chef Kayumba, Umwiru van de clan der Abatsobe traditiegetrouw toekwam de naam van de nieuwe Mwami te onthullen.

Wij dachten en wilden dat de overledene eerst ter aarde zou worden besteld. Michel Kayihura nam echter het woord en kondigde aan: *“Suivant la coutume du Ruanda, le Mwami ne peut être enterré sans qu'on connaisse le nom de son successeur. Les Abiru doivent introniser le nouveau Mwami et son nom doit être dévoilé par Kayumba, umwiru des Abatsobe”*. Dat was een directe aanslag op het gezag van de Voogdij... waarschijnlijk een gewild en berekend complot.

Wat kon deze Voogdij-overheid doen?

De druk van de massa, die blijkbaar reeds voorbereid en bewerkt was door de nationalistten, was zo groot en rumoerig dat voor het open graf en de lijkst van Mutara, Kayumba en enkele ingewijden, waaronder Rukeba leider van de UNAR, naar voren trad en tot de onthulling van de door hen gekozen Mwami overging. Het werd dus Ndahindurwa, de ons onbekende 24-jarige halfbroer van Mwami Mutara, sedert zeer onlangs stagiair onderchef in Astrida.

De *“Nom de règne”* was **Kigeri V**. We beseften toen nog niet dat dit de naam van een krijgsachtige vorst was. Een enthousiaste golf doorbrak het cordon en overrompelde het terrein waarbij de lijkst niet gespaard bleef, zodat ik aan Kayihura en Kayumba vroeg de overledene te doen respecteren. Snel en zonder omhaal, en in onverschilligheid van zijn volk werd Mutara III in zijn graf gelegd. **Alleen telde de nieuwe Mwami !**

Voor de lijkst onthult Kayumba de naam van de opvolger van Mutara. Zie ook Rukeba met tas, Resident Preud'homme en V.G.G. Harroy, voor schut gezet, en mezelve met grimas.

Het spannend moment : uit hun lood geslagen, men merkt het aan de blanke gezichten !

Vice-Gouverneur-Generaal Harroy neemt de micro en verklaart dat hij kennis neemt van het voorstel dat ter goedkeuring aan België zal worden voorgelegd. Daarop volgt een door Rukeba aangemoedigde uiterst hevige en verontwaardigde reactie van de massa, die naar voren dringt. Alles kan nu gebeuren ! Dat bracht de V.G.G. ertoe terug de micro te nemen om te verklaren dat gezien de overweldigende bijval van de bevolking hij zich niet verzette tegen die benoeming en dat de officiële investituur zeer snel zou volgen. Applaus van de massa en, iedereen was tevreden en opgelucht. Wij Blanken ook... Zoals ik schreef in mijn Mémoires : *“Perdre un peu la face était un faible prix à payer pour éviter l'effusion du sang”*.

Begeleid door chef Kayumba en chef Birasa treedt de nieuwe Mwami naar voren en wordt aan de enthousiaste massa voorgesteld. Zie ook de betrokken gezichten van Resident Scheyven van Burundi en Hubert directeur van de Staatsveiligheid. Zij wisten dat het hier ging om een staatsgreep tegen de Voogdij-overheid. Hoe hiervan het beste maken ?

Zoals ik schreef : *“ Ce qui comptait pour le peuple, c'était d'avoir un Mwami, dispensateur de biens, garant de fertilité et de bonheur pour son peuple ».*

Een receptie vond plaats bij de *Soeurs Blanches* van de *Ecole ménagère* en daar ging V.G.G. Harroy over tot de formele erkenning van Mwami Kigeri V, nadat deze plechtig beloofd had als grondwettelijk vorst te heersen zoals door de Voogdij bepaald.

Administrateur Bovy van Astrida vertelde ons dat Ndahindurwa een ernstige en sociaal geïnteresseerde jongeman was, dus een beloftevolle keuze. Dat wilden wij wel geloven. Helaas zou zeer vlug blijken dat de jonge vorst totaal onder de invloed stond van de extremisten van de UNAR. Hij zou niets inlossen voor de Hutu en totaal weerbarstig zijn voor ieder initiatief van de Voogdij. Dat is het wat heeft geleid tot de Hutu-revolutie, de instelling van de republiek en de bloedige gebeurtenissen erna.

Mwami Mutara III MOET ZICH WEL OMGEDRAAID HEBBEN IN ZIJN GRAF !

Louis JASPERS